

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
27. Sayı/Issue Nisan/April 2022
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut477>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Halit Ziya'nın Kitaplarına Girmemiş Batı Edebiyatına Dair Yazıları

Halit Ziya's Articles On Western Literature That Are Not Included In His Books

Öz

Servet-i Fünun topluluğunun önemli temsilcilerinden olan Halit Ziya Uşaklıgil (1865 - 1945), roman ve hikâyelerinin yanında hem gündelik hayatı hem de sanatın çeşitli kollarını konu alan makaleler de yazmıştır. Bu ikinci grup makaleler içinde doğal olarak edebiyatı konu edinen yazılar da vardır. Bu edebiyat yazıları sadece Türk edebiyatını değil, Batı edebiyatını da içermektedir. Halit Ziya bu makalelerinden bir kısmını sağlığında kitaplaştırmıştır. Bunların en önemlisi dil, imla, Türk Edebiyatı, müzik ve Batı edebiyatı konularını içeren *Sanata Dair* başlıklı dört ciltlik eseridir. Buna rağmen Halit Ziya Uşaklıgil'in İzmir'den başlayarak hayatının sonuna kadar yazdığı yazıların mühim bir kısmı da gazete ve dergi köşelerinde kalmıştır. Yazıların yayımlandığı dergiler, Servet-i Fünun, Türk Yurdu, Malumat, Türkiye Edebiyat Mecmuası, Resimli Ay, Malumat; gazeteler ise Tanin, Akşam, Tercüman-ı Hakikat, Sabah, Muhit, Terakki, Vakit'tir. Halit Ziya bu yazılarında belli bir coğrafyanın edebiyatıyla sınırlı kalmamış, Fransız edebiyatı, İngiliz edebiyatı ve Alman Edebiyatı gibi Avrupa'nın en büyük edebiyatlarının temsilcilerini yazılarına konu edinmiştir. Bu durum onun Batı edebiyatlarına olan geniş ilgisini göstermesi bakımından hayli dikkat çekicidir. Bu yazıda Halit Ziya'nın kitaplarına girmemiş Batı edebiyatına ait yazıları hakkında bilgi verilecek, bu yazıların konusunu teşkil eden yazar ve şairler hakkında onun düşüncelerine ve değerlendirmeleri sırasında yazarın kendi sanat anlayışına dair ipuçlarına da yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, Alphonse Daudet, Beaumarchais, Emile Faguet, Victor Hugo, Goethe.

Abstract

Halit Ziya Uşaklıgil (1865- 1945), one of the important representatives of the Servet-i Fünun community, wrote articles on both daily life and various branches of art, as well as his novels and stories. Within this second group of articles, there are naturally articles dealing with literature. These literary writings include not only Turkish literature but also Western literature. Halit Ziya had some of these articles published in a book while he was alive. The most important of these is his four-volume work entitled *Sanata Dair*, which includes language, spelling, Turkish literature, music and Western literature. Despite this, an important part of Halit Ziya Uşaklıgil's articles, which he wrote starting from İzmir until the end of his life, remained in newspaper and magazine columns. The journals in which the articles were published are *Servet-i Fünun*, *Türk Yurdu*, *Malumat*, *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, *Resimli Ay*, *Malumat*; and the newspapers are *Tanin*, *Akşam*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Sabah*, *Muhit*, *Terakki* and *Vakit*. Halit Ziya was not limited to the literature of a certain geography in these writings, but also focused on the representatives of Europe's greatest literatures such as French literature, English literature and German literature. This is quite remarkable in terms of showing his wide interest in Western literatures. In this article, information will be given about Halit Ziya's writings of Western literature that are not included in his books, and his thoughts on the writers and poets that are the subject of these articles, and during his evaluations, clues about the author's own understanding of art will be given.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, Alphonse Daudet, Beaumarchis, Emile Faguet, Victor Hugo, Victor Hugo, Goethe.

Sabahattin Çağın*
Şerife Çağın**

Sorumlu Yazarlar Corresponding Authors

* Doç. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
İzmir/Türkiye.

Elmek: sacagin@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9649-3660>

**Doç. Dr.

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, İzmir/Türkiye.

Elmek: scagin@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8406-3962>

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 20.03.2022

Kabul Tarihi: 27.03.2022

E-yayın Tarihi: 25.12.2022

Not Note

Bu çalışma, "Halit Ziya Uşaklıgil'in Kitaplarına Girmemiş Süreli Yayınlardaki Sanat, Edebiyat ve Dil Yazıları" adlı, SGA-2019-20425 numaralı Ege Üniversitesi BAP projesinden üretilmiştir.

Atıf/Citation:

Çağın, S. & Çağın, Ş. (2022). Halit Ziya'nın Kitaplarına Girmemiş Batı Edebiyatına Dair Yazıları. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (27), s. 206-216.

Sabahattin Çağın

Halit Ziya Uşaklıgil'in Türk Edebiyatı'nda önemli yer edinmesini sağlayan hususlardan biri de Batı Edebiyatıyla yakından ilgili olmasıdır. Lise eğitimini Mechaterist (Papaz) Mektebi'nde yapması, evinde özel ders aldığı Fransızca öğretmeni ile Fransızca'dan bir roman tercüme etmesi, daha çocukluğundan itibaren Fransız Edebiyatı'na ait roman ve hikâyeleri okuması, edebiyat akımlarıyla ilgili araştırmalar yapması onun Batı Edebiyatını yakından tanınmasını sağlamıştır.

Halit Ziya, edindiği Batı Edebiyatına ait bilgileri Türk okuyucusuna da aktarmak istemiş ve bu yüzden hayatının çeşitli dönemlerinde Batı Edebiyatıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapmıştır. Sözgelimi onun yayımlanmış ilk kitabı *Garptan Şarka Seyyale-i Edebiye: Fransız Edebiyatı'nın Numune ve Tarihi* başlıklı bir Fransız Edebiyatı tarihidir. (Uşaklıgil, 1303/1885). Bunun ardından arkadaşı Tefrik Nevzat'la birlikte çıkardığı *Hizmet* gazetesinde ardı ardına Dünya edebiyatlarına ait yazılarını tefrika eder. 1890 yılında *Hizmet* gazetesinde tefrika edilen bu yazılar, "Finlandiya Edebiyatı'ndan Bir Nebze" (7 tefrika), "İsveç Edebiyatı'ndan Bir Nebze" (1 yazı), "İbranî Edebiyatı'ndan Bir Nebze" (2 tefrika), "Rus Edebiyatı'ndan Bir Nebze" (4 tefrika), "Sanskrit Edebiyatı'ndan Bir Nebze" (2 tefrika)¹ başlıklarını taşır. Bu yazıların her birinin dipnotunda "Tarih-i Umumî-i Edebiyat namıyla tertip etmekte olduğumuz büyük bir eserden müfrez" ifadesi bulunmaktadır. Bu dipnot, Halit Ziya'nın çok eskiye dayanan büyük bir "Dünya Edebiyatı" yazma projesi olduğunu çok belirgin bir şekilde göstermektedir. Yukarıda isimlerini saydığımız edebiyatların, o dönem için Türkiye'deki sanat çevrelerine yabancı olduğu görülmektedir ve bu da hayli dikkat çekicidir. Çünkü bu durum her şeyden önce Halit Ziya'nın okuma macerasının ve edebiyata ilgisinin sadece Fransız Edebiyatı ile sınırlı olmadığını gösterir. Halit Ziya muhtemelen bu bilgileri yine Fransızca kaynaklardan almıştır, ama bize yabancı olan edebiyatları tercih etmesi ilginçtir. Ancak çeşitli şartlar Halit Ziya'nın acele etmeksizin daha büyük bir edebiyat tarihi yazmayı sonraki dönemlere bıraktığını göstermektedir. Bu tefrikalarda ilgili edebiyatların kısaca dillerinden söz edildikten sonra bu edebiyatların temsilcileri hakkında bilgi verilmiş ve eserlerinden seçilen parçalara yer verilmiştir. (Vicir, 2016: 9-15).

Halit Ziya Uşaklıgil'in edebiyat tarihi alanıyla ilgili diğer çalışması Romantik roman ve Realist romanın özelliklerini, tarihî gelişimini ve temsilcilerini incelediği *Hikâye* adlı eseridir. Bu çalışma, yazarın Batı edebiyatıyla ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Halit Ziya burada roman ve romancılık konusundaki bireysel görüşlerini açıklar. Roman türünün Batı edebiyatlarındaki tarihini ana hatlarıyla verirken Türk edebiyatındaki yerini de eleştirir. Bu eserde Avrupa romanında görülen Romantizm ve Realizm anlayışları karşılaştırılır ve buradan yola çıkılarak Türk romanına dair değerlendirmeler yapılır.

¹ Halit Ziya'nın Sanskrit edebiyatı ile ilgili yazma faaliyeti sonraki yıllarda da devam eder. İstanbul'a gittikten sonra orada çıkan *Mektep* dergisinde "Sanskrit Edebiyatı" başlığıyla dokuz sayı süren bir inceleme yayımlar (*Mektep*, nr. 1-11, 30 Kânun-ı Evvel 1309/ 11 Ocak 1894-5 Mayıs 1310/ 17 Mayıs 1894). Ancak yazar bu inceleme yüzünden gözaltına alınmış ve sorgulanmıştır. *Kırk Yıl*'dan öğrendiğimize göre bir gün Halit Ziya'yı ifade vermek için bir yere götürürler. Sorguya çekildiği yerde üç kişi vardır. Halit Ziya onlardan sorgulama sebebinin *Mektep* dergisinde yayımlanan "Sanskrit Edebiyatı Tarihi" adlı tefrikası olduğunu öğrenir. Suçlamanın özü şudur: Halit Ziya Sanskrit Edebiyatı yazılarıyla Encümen-i Teftiş ve Muayene memurlarını aldatarak -anlaşılmayacak şekilde- ülkede maddecilik görüşünü yaymaya çalışmaktadır. Halit Ziya sorgudan sonra suçsuz bulunarak serbest bırakılır. (Uşaklıgil, 2008: 619)

Halit Ziya bunlarla kalmaz, Batı edebiyatlarına dair çalışmalarını olgunluk döneminde de sürdürür. Bunlardan biri 1941 yılında *Son Posta* gazetesinde (nr. 3905-4079) 13 Haziran 1941-9 Aralık 1941 tarihleri arasında tefrika ettirdiği "Büyük Fransız ve İngiliz Edipleri" başlıklı yazı serisidir.² Bu yazılarında çok sayıda Fransız ve İngiliz³ yazarı ele alır. Diğer taraftan Halit Ziya, II. Meşrutiyet sonrası İstanbul Darülfünunu'nda Batı Edebiyatı derslerine girer. Ancak bu dersleri verirken öğrencilerin elinde kaynak olarak kullanabileceği kitapların olmadığını görür ve arka arkaya beş edebiyat tarihini kitap olarak yayımlar: *Yunan Tarih-i Edebiyatı*, *Latin Tarih-i Edebiyatı*, *Fransız Edebiyatı*, *İspanyol Edebiyatı*, *Alman Edebiyatı*. Bu beş eser, onun gençlik yıllarında hayalini kurduğu büyük dünya edebiyatı yazma arzusunun büyük ölçüde somutlaşmış hali olarak düşünülebilir.

Halit Ziya'nın Batı edebiyatına ait makaleleri çeşitli kitaplarında yer almakla birlikte bunların bazıları kitaplarına girmemiştir. Bunlar yukarıda zikrettiğimiz *Hizmet*'te yayımlanan Dünya Edebiyatı Tarihi'ne ait makalelerin dışında *Servet-i Fünun*, *Tanin* ve *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlanmış altı yazıdan oluşmaktadır. Bu yazılardan dördü Fransız edebiyatına, biri Alman edebiyatına, biri de İngiliz edebiyatına aittir.

a) Fransız Edebiyatı

Fransız edebiyatına ait beş yazıdan üçü yazarlara (Alphonse Daudet, Beaumarchis, Emile Faguet), biri de Victor Hugo'nun "Çâr Bâd-ı Fıkr" adlı eserine dairdir.

Halit Ziya'nın Batı edebiyatı hakkında tespit ettiğimiz ilk makalesi, *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanan (nr. 359-365) 15 Kânun-ı Sani 1313/27 Ocak 1898-26 Şubat 1313/10 Mart 1898 tarihli "Alphonse Daudet" başlıklı, yedi tefrikalık hacimli bir yazıdır. Yazarın bu yazı serisinden başka Alphonse Daudet üzerine yazdığı iki yazı daha vardır. Bunlardan birincisi yazarın henüz gençlik yıllarında kaleme aldığı, önce *Hizmet* gazetesinde (nr. 104-139) 14 Teşrin-i Sani 1887-21 Mart 1888 tarihleri arasında tefrika edilip daha sonra kitap olarak yayımlanan *Hikâye* adlı eserinde (Uşaklıgil, 1307/1891); ikincisi de bu defa hayatının son döneminde kaleme aldığı *Sanata Dair*'in (Uşaklıgil, 2014: 859-870) dördüncü cildinde yer almıştır: (Uşaklıgil, 2014: 860)

"Ben de bir istihale silsilesini takip eden bu tekâmül devrelerini roman nev'inin bir tarihçesini yapmak suretiyle tespit etmek isteyerek bir kitap yazdım: *Hikâye*... (...) İşte bu son muharrir için ilk yazım o zaman neşrolundu, oldukça uzun bir yazı... Daha sonra o vefat edince, bundan kırk beş sene evvel, ben gene gençtim, yirmi beş yaşlarında... O zaman da Edebiyat-ı Cedide'nin sağanaklarına kapılmıştım. Alphonse Daudet için *Servet-i Fünun* nüshalarında bir makale silsilesi daha yazdım, evvelkinden

² Bu yazıların önemli bir kısmı *Sanata Dair*'in dördüncü cildinde yer almıştır.

³ Halit Ziya İngiliz Edebiyatı yazarları hakkında yazılar yazmada geciktiğini kabul eder ve bunun sebebini şöyle anlatır: "Ben Darülfünun'da Garp Edebiyatı Tarihi müderrisi iken Garp Edebiyatının tabii bir medhali olan Yunan ve Latin Edebiyatlarından koşarak geçtikten sonra Fransız, İspanyol, Alman edebiyatı hakkında takrirler vermiştim. Fakat hep İngiliz Edebiyatı'nın önünde onun ihtişamına, azametine karşı beynimde bir donukluk, gözlerimde yangına benzeyen mehabetinden korkmuşum." (Uşaklıgil, 2014: 956)

daha mufassal ve galiba daha iyice... O günden bugüne kadar ne uzun zaman geçti, üçüncü defa olarak gene ondan bahsetmek üzere iken...

*Hikâye'*de Daudet'ye ayrılan bölümde onun diğer bazı eserleri zikredilmekle beraber *Jack* ve *Nabab* adlı eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Halit Ziya'nın bu iki eser hakkındaki ortak hükmü her iki eserin de konularının oldukça basit, ancak hacim bakımından büyük olmalarıdır. Yazar buradan yola çıkarak Realist yazarların bir özelliğini ortaya koyar: (Uşaklıgil, 2018: 62)

“Bu kadar sade bir esas üzerine mübtenî olan bir hikâyenin iki cilt olduğunu haber verirsek mucib-i taaccüp olmaz ümidindeyiz. Hakikiyunun bir vakayı esas ittihaz ederek eşhas-ı vakanın harekâtını birer düstur-ı menafiü'r-ruh olacak derecede tedkik ve onların yaşadığı mevkileri bir takayyüd-i fevkaladeyle tasvir ettiklerini şimdiye kadar verdiğimiz malumat gösterir. Alphonse Daudet ise o müdekkiklerin en birincilerindedir. Hatta eserlerinin en güzellerinden olduğunu söylediğimiz *Nabab* da bu yolda güzeldir. Yoksa, esas-ı vaka bir hayaliye bin lira atiyesiyle kabul ettirilemeyecek derecede sadedir.”

Görüldüğü gibi bu satırlarda Halit Ziya, Realistlerin iki yönüne dikkat çeker. Bunlar, roman kişilerinin psikolojisini öne çıkarmak, onların yaşadıkları çevreyi olağanüstü bir dikkatle tasvir etmek ve böylece kişiler ile mekân/eşya arasında ilişki kurmaktır. Bunları en iyi yapanın da Daudet olduğu ilave edilir.

Kitaplarına girmeyen *Servet-i Fünun'*daki yazının Alphonse Daudet'nin ölümü üzerine kaleme alındığı giriş kısmından anlaşılmaktadır. Yazar, Daudet'yle birlikte onun ilk okuduğu eseri olan *Jack*'i hatırlar.⁴ Bu girişten Halit Ziya'nın *Jack*'ten çok etkilendiği anlaşılmaktadır. Hemen çocukken tanıştığı *Jack* adlı eser için şunları söyler: “Evet Alphonse Daudet'yi *Jack* ile tanıdım. Teşekkür olunur ki *Jack* ile tanıdım, belki diğer bir eseri Alphonse Daudet'yi daha az sevdirirdi. *Jack!* Ne sevimli ve ne matemli çehre!” Bu cümlelerde gördüğü her şeyde elemli bir çehre arayan Tefvik Fikret'i hatırlamamak mümkün değildir:

Mutlak o gün beğenmek için, hasta, münfail,

Bir başka çehre, giryeli bir çehre isterim...

(Resim Yaparken)

Yazının giriş kısmında Halit Ziya'nın çocukluk yıllarında okuduğu yazarları da bulmak mümkün: Romantiklerden Corneille, Racine, Musset, Lamartine, Chateaubriand, Bernardin de Saint-Pierre, Rousseau, Hugo, Dumas; Realistlerden Flaubert, Goncourt, Zola daha bu yıllarda onun okuduğu yazarlardır.

Halit Ziya, kendi hayatında Daudet'nin yeri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra onun eserlerini tanıtmaya geçer. Bu tanıtımlara da onun en sevdiği eseri olan *Jack*'ten başlar. Ancak burada eseri *Hikâye'*dekinden daha ayrıntılı olarak anlatır. Romanın geniş bir özetini verir. Yine Daudet'nin yazılarından yola çıkarak romana adını veren *Jack*'in gerçek hayatta var olan, yazarın bizzat tanıdığı bir kişi olduğunu alıntılar yaparak anlatır. Halit Ziya'nın bu esere duyduğu hayranlık zaman zaman satırlarına da

⁴Alphonse Daudet'nin *Jack* adlı eseri ilk defa Samipaşazade Sezai tarafından tercüme edilmiştir. Halit Ziya'nın eseri bu tercümeden mi yoksa orijinalinden mi okuduğu konusunda yazıda bir bilgiye rastlamadık.

yansımıştır. Yazar, *Jack*'i anlatırken cezbeyle tutulmuşçasına, adeta eseri yeniden yazıyormuş gibi bir anlatımla okuyucusunun karşısına çıkar:

“Bunlar hep yaşıyor; bu levhalar arasından muharrir kendine mahsus bir hiffet-i mestî-i pervaz ile ara sıra taşarak, süzülerek, uçarak, yerlere inerek, bulutlara çıkarak türlü acılar arasında istihzalara, tenkitlere hezeliyata hem-cûyata dökülsün. Bu kitap ötesinden berisinden birkaç sazın keskin dilleri çıkan bir çiçek demetine dönsün. Bütün eşhası birer mükemmel simâ-yı hakiki-i beşerdir.”

Yazarın ikinci eseri *Küçük Şey*'i ise Alphonse Daudet'nin kendisiyle kurduğu ilişki açısından ele alır. Ona göre, eserin kahramanı olan *Küçük Şey*, Alphonse Daudet'nin kendisidir: “Bu kitap kısmen bir tercüme-i hal, kısmen bir hikâyedir, öyle ki hakikatle efsaneye ait olan cihetlerini tefrik etmek mümkün olmaz; fakat o efsane o hakikate o kadar yaraşır, Küçük Şey Alphonse Daudet'ye o derece benzer ki bunları birbirinden tefriğe lüzum da görülmez.” Bu cümleden yola çıkan yazar, Daudet ile Küçük Şey'in hayatı hakkındaki paralelliklere yer verir. Bununla da yetinmez Daudet'nin bir makalesinden alıntı yaparak onun, “Küçük Şey, benim” dediğini de ilave eder. Bu cümle okura, “Madam Bovary benim” diyen Flaubert'i hatırlatmaktadır. Her ne kadar söylemese de yazarın, bu alıntılarda ve hükümlerde Daudet'nin bizzat gözlemlediği olaylardan yola çıkarak eserini oluşturduğunu ima ettiğini söylemek mümkündür. Halit Ziya bu değerlendirmeye kalmaz, eserin en güzel bulduğu bölümünü de tercüme eder. Bu, yazarın diğer yazılarında da başvurduğu bir yoldur. Gerek bu yazılarda gerekse *Sanata Dair* ve *Hikâye* adlı eserlerinde bahsettiği eserlerden tercüme yapılarak hükümlerini pekiştirme yoluna gider.

Daha sonra Daudet'nin eserlerinin en meşhuru olarak nitelendirdiği *Değirmenimden Mektuplar* adlı eserine değinen Halit Ziya, kitapta beğendiği hikâyeler hakkında bilgi verir, onlardan parçalar çevirir. Ona göre kitabın en güzel hikâyeleri “İhtiyarlar”, “Papanın Katırı”, “Baba Gaucher'in Katırı”, Cucugnan Rahibi”, “İki Han” ve “Beaucaire Arabası”dır. Bu kitapta yer alan hikâyelerdeki şiirsellikten yola çıkarak Daudet'nin şiirlerinden de bahseder: “Şiir zaten Alphonse Daudet'nin maye-i aslîsidir, muharrir her şeyden evvel bir şair idi. İhtimal biraz kafiyelerinde fakir, nazmında nesre meyyal bir nazım. Fakat kalbinin bütün uruk-ı mühtezesiyle şair idi.” Bu sözlerin ardından Daudet'nin “Saka Kuşu” şiiri tercüme edilir.⁵

Alphonse Daudet'in eserlerinin tanıtıldığı bu yazıda, onun bazı özelliklerine özellikle dikkat çekilir. Bunların en başında onun gözlemciliği ve araştırmacı yanısırdır ki bunlar aynı zamanda Realistlerin de özelliğidir. Sözelimi *Nabab* ve *Numa Roumestan* adlı eserlerinden bahseden Halit Ziya, bizzat Daudet'in bir makalesinden yola çıkarak onun, memleketinin özelliklerinin tamamını not ettiği Cenup adlı bir defterinden söz eder:

“Benim -Cenup- serlevhalı bir defterim vardır ki bunda memleketimin kâffe-i hususâtını kayıt ve işaret etmişimdir. Cenupluların ifrât-ı hayal ve hareketi, galeyan-ı hissiyatı, ekseriyet üzere hiddet-i zekâdan neşet eden yalan söylemek meyl-i saf-

⁵ Halit Ziya, Alphonse Daudet'nin şairliğine *Sanata Dair*'e aldığı yazısında daha fazla yer verir ve şiirlerinden tercüme yapılar: “Erikler”, “Mavi Kuş”, “Küçük Çocuklar”.

derunânesi, hep bu defterde toplanmıştır. Bundaki tetkikata zemin olanlar bütün tanıdıklarımın kendi nefsimdir.”

Görüldüğü gibi bu defter yazarın gözlemlerinin ve araştırmalarının bir araya getirildiği bir “belgelik” mahiyetindedir. Yazar çevresindeki insanları o kadar iyi gözlemler ki sözgelimi *Nabab* romanı yayımlandığında dönemin basını tarafından roman kişilerinin birçoğunun gerçek hayattaki kişilerle eşleştirilmeye çalışıldığı Halit Ziya tarafından vurgulanır: “Bu mesele matbuatı baştanbaşa işgal etti. Falan falandır, şu budur denildi. (...) Bu tahminatta aldanıldıysa bile hakikate takarrüp olundu. Çünkü eşhas-ı eser o kadar hakikidir ki mevcut değillerse bile mevcutları mümkün, hatta zaruridir.”

Onun bu belgeliğine karşı, *Hâdime-i İncil* adlı eserinden “vesaik toplamak için en ziyade zorluk gördüğüm” ibaresiyle söz eder.

Halit Ziya, yazının diğer bölümlerinde *Tartarin*, *Genç Fromont* ve *Büyük Risler*, *Nabab*, *Hadime-i İncil* ve “Bunda cemiyet-i beşeriyenin müthiş bir ceriha-yı hayatının teşrihi var” dediği *Sapho* adlı eserleri üzerinde durur. Ancak bunlar daha çok eserlerin uzun uzun özetlenmesinden ibarettir. Tefrikanın en sonuna da Catulle Mendes, Paul ve Victor Margaret, Emile Faquet, Emile Bourgeaus, Maurice Camillo ve Henry Céard gibi Fransız tenkitçilerinin Alfonse Daudet hakkındaki görüşlerini anlatan ifadelerine yer verilir.

Halit Ziya'nın bu eserleri okuduğu çok bellidir. Daha çok kitaplardan okuduğu izlenimleri yazar. Bunun dışında eleştirmen ve yazarlardan Jules Lemaitre, Adolph Brison, George Sand, Emile Zola, Gustave Flaubert, Theodore de Banville'den ve bizzat yazarın hatıralarından ve yazılarından faydalandığı, yaptığı alıntılardan anlaşılacaktır.

Halit Ziya'nın yazılarına konu ettiği bir diğer Fransız yazar “on sekizinci asrın bir edib-i mümtazı olarak nitelendirdiği” Beaumarchais'tir. 27 Ekim 1898-24 Kasım 1898 tarihleri arasında *Servet-i Fünun* dergisinde (nr. 398-402) iki tefrika olarak yazılan bu makalenin birinci bölümü yazarın eserlerine, daha geniş olarak onun meşhur eseri *Figaro*'ya ikinci bölümü ise hayatına ayrılmıştır. Bu iki yazıda dikkatimizi çeken husus, sıralamanın alışılmışın dışında olmasıdır. Halit Ziya eğer bir yazarın hayat hikâyesinden bahsediyorsa bunu genellikle yazının hemen başında yaptığı görülmektedir. Oysa burada tersi bir durum söz konusudur. Yine bu tefrikalarda -mesela Alfonse Daudet'de, William Shakespeare'de yaptığı gibi- her tefrikaya bir numara verilmemiştir. Bu da bize Halit Ziya'nın başlangıçta *Figaro* ağırlıklı bir yazı yazmak istediğini, daha sonradan -muhtemelen gelen talepler neticesinde- yazarın hayat hikâyesini de kaleme aldığını düşündürmektedir. Bu iki yazının arka arkaya değil, dört sayılık aralıkla yazılmış olması da bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir. İkinci yazıda Alfonse Daudet'nin tersine yazarın hayatına geniş bir yer verilmiştir. Bunun sebebi de muhtemelen onun çok renkli ve farklı çizgilerde gelişen bir hayat hikâyesine sahip olmasıdır. Nitekim Halit Ziya da hayat hikâyesi bilinmeden, Beaumarchais'i ve onun tabiatını anlamının mümkün olmadığını söyler. Gerçekten daldan dala uçan dalgalı bir hayatın içinde kâh yükselen kâh gözden düşen yazarın hayatı, adeta bir hikâye gibi Halit Ziya tarafından birkaç sayfada özetlenir.

Birinci bölümde Halit Ziya, yazarın eserlerinden söz eder. İlk eserlerinde başarısız olan Beaumarchais, *Figaro*'suyla tiyatronun parlayan yıldızı haline gelir.

Halit Ziya *Figaro*'yu anlatırken sadece Batı edebiyatlarının roman ve hikâyesini değil, aynı zamanda tiyatrosunu da çok iyi bildiğini gösterir.⁶ Meseleyi Antik Yunan tiyatrosuna kadar götürerek tiyatrodaki gizli olan bazı konuların okuyucuya aktarılmasında yazarların kullandığı iki şahsiyetten bahseder. Bunlar trajedide sırdaşlar, komedide uşaklardır. On sekizinci yüzyılda sırdaşlar tiyatro eserlerinden yavaş yavaş uzaklaştırılırken komedilerde uşakların yerlerini muhafaza ettiğini söyler. Komediye uşakların da ilk olarak Antik Yunan, Roma ve İtalyan edebiyatlarında görüldüğünü, bu edebiyatların varisi olan Fransız edebiyatında, dolayısıyla Moliere'in eserlerindeki uşaklara kadar geldiği, onunla birlikte uşakların eserlerde daha önemli bir yere sahip oldukları, adeta eserlerin konusunun temeli olmaya başladıkları Halit Ziya tarafından bilgi olarak verilir. Son olarak da bu tarzda yaratılan örnekleri en mükemmelinin *Figaro* olduğu ilave edilir.

Halit Ziya sadece Beaumarchais'in *Figaro*'suyla yetinmez, bu eserden doğan başka yazarların eserlerine de temas eder, karşılaştırmalar yapar. Bunlardan hiçbirinin Beaumarchais'in eserinin yerini tutamadığını söyler.

Halit Ziya, bu yazı vesilesiyle klasik Batı müziğine yabancı olmadığını da gösterir. Onun eserlerini sahneye aktaran Paiziyello, Rossini ve Mozart'ı da anmadan geçmez.

Yine *Figaro* vesilesiyle, Fransız matbuatında önemli bir yeri olan *Figaro* gazetesinden de ayrıntılı olarak bahsedilir ki bu da Halit Ziya'nın başka bir ilgi alanını, gençlik yıllarından itibaren içinde olduğu basın hayatına olan ilgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Halit Ziya'nın 2 Şubat 1914 tarihli *Tanin* gazetesinde (nr. 1835, s. 3) "Emile Faguet" isimli yazısı, bir makaleden ziyade bir hatıratı andırmakla beraber, yazının sonu, okurlarını temenni karışımı bir fikre götürmektedir. Halit Ziya bu yazısında 1913 yılında Fransız yazar Emile Faguet'le yaptığı bir ziyareti anlatır. Yazının büyük bir kısmı Fransız yazarın evinin bulunduğu sokağın, evin bahçesinin ve evin içinin uzun ve ayrıntılı bir şekilde tasvirinden ibarettir. Bu satırlarda Halit Ziya, bir makale yazarından ziyade realist tasvirler yapan bir hikâyeci konumundadır. Aynı zamanda bu tasvirlerin

⁶ Halit Ziya aynı zamanda geleneksel Türk Tiyatrosu'na da yabancı olmadığını İbiş tipiyle Batılı tiyatrolardaki uşak tipini karşılaştırırken gösterir: "Şimdiye kadar sahne-i milliyemizin tevellüdünü görebildiği temasıl içinde bi-şüphe en hoş, en şirin bir numune olan İbiş bizde yalnız bir nev-i mahsusa inhisar etmiştir; İbiş ahmakça, safça, ara sıra hizmetçi kıza takılmakla beraber ekseriyet üzere etrafında cereyan eden vakalara ağzını açarak izhar-ı hayret eden, mutlaka anlaşılacak şeyleri herkesten sonra anlayan, mamafih oyunun bütün safahatında parmağı bulunan bir uşaktır ki bütün safvet ve belahetiyle beraber hemen daima fetanet ve dirayet bir hamle-i gayr-i ihtiyariye ile nefsinde tecelli edivererek kendisini oyunların helal akdi hükmüne getirir. Amca beyin mahdumuyla küçük hanımın münasebet-i meşkukasına iki göbek çalkaması arasında vukuf peyda etmek için mutlaka peder efendiden evvel davranır; lakin hassa-i esasiyesi budalalıktır. Hatta hizmetçi kız bile onu oyunun başından sonuna kadar "budala!" diye tavsif eder. Fransa'da bu cihet ekseriyet üzere ber-akistir. Fransızlar hizmetkârlara onlar için daha ziyade şayan-ı iftihar olabilecek meziyetler tahsis etmişlerdir; Molyer'in bütün hizmetkârları hilekârdır ve ale-l-ekser sıfat-ı hilekârelerinden dolayı mudhikenin ukde-i ruhu dest-i idarelerinde bulunur. Beaumarchais işte *Figaro*'yu Molyer'in Scapin'i tarzında, fakat ikmal ve tashih ederek yahut tabir-i esahla tevsi ve tezyin eyleyerek icat etmiştir." (*Servet-i Fünun*, nr. 402, s. 190)

satır aralarında Faguet'nin sanat anlayışı ve dünyaya bakışı da gizlenmiş gibidir. Yazar adeta Realist romancılarda görülen insan-mekân ilişkisini bu tasvirlerle yansıtmıştır. Daha sonra Emile Faguet ile sohbete başlanır. Yazıdan anlaşılıyor ki Halit Ziya, Fransız yazarla daha önceden tanışmaktadır ve aralarında bir dostluk vardır. Bu konuşmada Faguet, Halit Ziya'ya genç nesle önem verilmesi konusunda uzun uzun nasihatte bulunduktan sonra şöyle bir cümle kurar: “Bir rûb asır!.. İşte ben gözlerimi yumup açıncaya kadar bu rub' asrı geçmiş oldum. Ve dünün biçare, makhur Fransa'sına mukabil bugünün zinde ve kavi Fransa'sını buldum.”

Bu sözlerin karşılığında o dönemde Balkan Savaşlarının acılı sahnelerini yaşayan ve Birinci Dünya Savaşı'nın eşliğindeki Osmanlı Devleti'nin mensubu olan Halit Ziya'da şöyle bir özlem kendini gösterir:

“Artık mesut bir neşve ile parlayan simasına bakarken kendi kendime aynı hayal-i saadeti temenni ettim ve kalben: ‘Ah! dedim, hep böyle elemnâk ve matem-dide bir maziden sonra biz de pür-ümid ve vaad bir hayal-i istikbâl görsek ve gördükten sonra artık bî-lüzum bir hayat-ı fersudeyi sürüklemektense rahat rahat ölebilmek...”

Halit Ziya'nın Fransız edebiyatına ait son yazısı öncekiler gibi yazarlara değil, Victor Hugo'nun bir şiir kitabına aittir. 2 Kânun-ı Sani 1908 ve 18 Şubat 1909 tarihlerinde *Servet-i Fünun* dergisinde (nr. 923-925) yayımlanan “*Çar Bad-ı Fikr*” başlıklı yazıların en önemli tarafı Victor Hugo'nun bir eseri hakkında olması ve eser hakkında övücü sözler söylemesidir. Bu durum iki hususu akıllara getirmektedir. Birincisi 1908 yılına gelindiğinde artık Türk edebiyatında Romantizmin etkisini yitirmesi, Realizmin hâkim akım haline gelmesi ve Halit Ziya'nın da bunun rahatlığı içinde olmasıdır. İkincisi de Halit Ziya'nın ta ilk gençlik yıllarından itibaren sürekli olarak vurguladığı bir hükmü doğrulamış olmasıdır. Halit Ziya daha İzmir'de *Hikâye* adlı eserini yayımlarken Romantizmin geçmişte güzel eserler verdiğini, ancak artık devrini tamamladığını söylemektedir. Onun yıllar sonra da böyle bir yazıyı yazması ve içindeki şiirleri övmesi bu fikrinde samimi olduğunu göstermektedir.

b) Alman Edebiyatı

Halit Ziya, Alman romantizminin önemli isimlerinden Goethe hakkında Mart 1332 tarihli *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'nda (nr. 1, s. 63-70) “Goethe'ye Dair” başlıklı bir makale yazmıştır. Tespit edebildiğimiz tek bir yazı olmakla beraber yazının devamı olduğunu ya da yazılmadığını düşünüyoruz. Çünkü makale Goethe'nin yazı hayatının ilk dönemini anlatmaktadır.

Halit Ziya, Goethe için ilginç fikirler ortaya koyar. Onun için, Alman edebiyatı üzerindeki örtüyü parça parça eden şair ifadesini kullanır.

Goethe'nin ilk dönemi anlatıldığı için, daha çok onun üzerindeki etkiler üzerinde durulur. Babasının ve annesinin mizacı üzerindeki etkilerinden başlayarak, yaşadığı aşkların onun şairliği üzerindeki etkilerine kadar ayrıntılı bilgiler verilir. Ama asıl önemli tesir, Alman şairi Klopstock'tan gelir. Halit Ziya'ya göre bu etki o zamana kadar İngiliz edebiyatının, özellikle Shakespeare'in etkisi altında olan Alman Edebiyatının yönelmesi gereken noktayı açıklamaktadır:

“Klopstock'un bu tesir-i füsunkârı onu tesirat-ı mütehalife-i edebiyenin tesadümünde ezilmekten de kurtarmıştı. Nusabe-i şiiri menabi-i milliyede içmek lazım geleceğine kanaatle edebiyat-ı ecnebiye mekâtibinin tesiratından azade kaldı.”

Bu yıllarda iki küçük eser veren Goethe'nin başarılı olduğu söylenemez. Şairin bu döneminde etkilendiği iki önemli isim daha vardır. Filozof Herder ve eleştirmen Mark. Halit Ziya çok ilginç biçimde yaptığı karşılaştırmayla bu iki ismin onun için bütünleştirici ve olumlu bir etki yaptığını belirtir ve bu sentezin ürünü olan *Götz von Berlichingen* trajedisini kastederek şunları söyler:

“Artık tesirat-ı ecnebiyeye tâbi mekteplerin hayat-ı müstezresi son dakikalarını ikmal etmiş, Alman şiiri vesayet-i ecanibden kurtulmuş demektir. Hele edebiyat-ı temaşasının ve haşmet-i şiirin en revnakdâr bir şekli-i millisini bulmuştur.”

Halit Ziya, bu eseri Goethe için önemli bulduğunu ve onun ilk şöhret binasının bu eserle kurulduğunu, bundan sonra onun gittikçe yükselerek büyük ve haşmetli bir abide olduğunu belirterek yazısını bitirir.

c) İngiliz Edebiyatı

Halit Ziya'nın tespit ettiğimiz yazıları içinde İngiliz edebiyatına ait tek fakat dört tefrikadan oluşan hacimli bir yazı vardır ki o da meşhur İngiliz şairi William Shakespeare hakkındadır. “William Shakespeare” başlıklı yazı *Servet-i Fünun* dergisinin (nr. 930-934) 12 Mart 1325-16 Nisan 1325 tarihli sayısında çıkmıştır. Aslında Halit Ziya'nın *Sanata Dair*'inde “William Shakespeare” başlıklı bir makalesi mevcuttur. Her iki yazı öz bakımından birbirinin aynı yazılardır. Sadece yazının girişi ve ele alınan eserler bakımından bazı farklılıklar görülmektedir. Bu yüzden Halit Ziya'nın bu yazısından kısaca bahsetmekle yetineceğiz.

Bu yazının başında Halit Ziya'ya ait “Muhtelif me hazlarla Hyppolite Taine'in *İngiliz Tarih-i Edebiyatı* ve şairin külliyyatı esas ittihaz edilmiştir.” şeklinde bir not vardır. Batı Edebiyatına ait kitaplarında ve yazılarında çoğunlukla kaynaklarını gizleyen Halit Ziya'nın bu açıklamayı yapması garip görünmekle birlikte yazının tamamına bakıldığında bunun sebebi anlaşılır. Halit Ziya yazı boyunca Hyppolite Taine'den oldukça fazla alıntı yapmıştır. Sözelimi ikinci tefrikanın neredeyse tamamı Hyppolite Taine'den alıntıdır. Daha doğru bir ifadeyle Shakespeare'in hayat hikâyesinin anlatıldığı ilk iki tefrikada Taine'den büyük ölçüde faydalanan Halit Ziya, eserlerinden bahsettiği üçüncü ve dördüncü tefrikalarda kendi hüküm ve izlenimlerini öne çıkarmıştır.

Yine her tefrikanın başında “Darülfünun Efendilerine Bir Tuhfe” epigrafının da yer aldığını belirtelim.

Halit Ziya, Shakespeare'in hayatının ilk dönemlerinde yaşadığı zorluklara temas ettikten sonra eser verme aşamalarından söz eder. Onun ilk eserlerinde büyük ölçüde İtalyan Edebiyatının etkisi altında olduğunu ortaya koyar.

Üçüncü tefrikadan itibaren şairin ilk yedi eserinin sadece adlarını sayan Halit Ziya, onun asıl önemli eserlerinin arkadan geldiğini belirtir: *Romeo ve Juliet*, *Othello*, *Hamlet*, *Macbeth*, *Kral Lear*, vd...

Halit Ziya bu eserlerin konu bakımından farklılıklar taşıdığını belirtir. Bu arada eleştirmenlerin bir tespitine de yer verir. Şairin gençliğinde yazdığı eserleri komedyken

Sabahattin Çağın

sonradan yazdığı eserleri trajedi tarzındadır. Dolayısıyla 1600'den sonra onun eserlerinde bir hüzün hissedildiğini, bunun komedilerinde bile görüldüğünü ilave eder. Bundan sonraki trajedilerinin “en haşyet-âver, en hevl-engiz olanlarını yazmaya başlar ve bunları ser-tâ-ser meraret ve istihza, yeis ve nefrin ile örten siyah bir bulut vardır.”

Bunlardan sonra Halit Ziya, Shakespeare'in büyük eserlerine geçer. Bunların başında *Romeo ve Juliet* gelir. Halit Ziya eserin özetini Shakespeare'in eserinin önsözünden tercüme ederek aktarır.

Son tefrikada ise *Othello* ve *Hamlet* ayrıntılı olarak özetlenir. Halit Ziya arada bir mukayeseler yapar:

“Şair facialarından yalnız ikisinde aşkı bir amil-i esası olarak istimal etmiştir. *Romeo ve Juliet*' te aşk, bir vesile-i merhamet ve rikkat teşkil eder. *Othello*'da haşyet-i vahşet verir, mühib ve müfret bir afet hükmünü alır.”

Bir başka mukayese, Voltaire'in *Zahir* adlı eserinde aynı konuyu işlemekle beraber Shakespeare'in çok altında kaldığı şeklindedir. Aynı şekilde Voltaire'in, *Semiramis* adlı eserinde de *Hamlet*'e benzer bir eser yaratmak istediği, ancak etkili olamadığı hükmüne de yer verilmiştir.

Görüldüğü gibi Halit Ziya hayatının her döneminde Batı edebiyatıyla sürekli meşgul olmuş, Batı edebiyatlarını Türkiye'de tanıtmayı adeta kendine bir görev saymıştır. Muhtemeldir ki bunu yaparak Türk edebiyatının gelişmesine katkıda bulunacağına inanıyordu. Halit Ziya'nın eserleri üzerinde pek çok analitik çalışma yapılmakla birlikte onun eleştirmenliği de ayrıntılı ele alınması gereken bir husustur. Eleştiri yazılarının tam olarak ortaya konulması⁷ yazarın eserleriyle ilgili analitik mukayese imkânı da sunacaktır.

Kaynakça

- Uşaklıgil, H. Z. (1303/1885), *Garptan Şarka Seyyale-i Edebiye: Fransız Edebiyatı'nın Numune ve Tarihi*, İstanbul.
- _____ (1888). Hikâye. *Hizmet*, nr. 104-139. 1(4 Teşrin-i Sani 1887-21 Mart 1888).
- _____ (1307/1891). *Hikâye* İstanbul, 152 s.
- _____ (2018). *Hikâye*. Haz. Gülden Vicir, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- _____ (1894). Sanskrit Edebiyatı. *Mektep*, nr. 1-11, (30 Kânun-ı Evvel 1309/11 Ocak 1894-5 Mayıs 1310/17 Mayıs 1894).
- _____ (1898). Alphonse Daudet I-VII. *Servet-i Fünun*, nr. 359- 365. (15 Kânun-ı Sani 1313/27 Ocak 1897-26 Şubat 1313/10 Mart 1898).
- _____ (1898). Beaumarchais Hakkında I-II. *Servet-i Fünun*, nr. 398-402. (27 Ekim 1898-24 Kasım 1898)
- _____ (1909). Çar Bad-ı Fikr. *Servet-i Fünun*, nr. 923-925. (2 Kânun-ı Sani 1324/ 1908-18 Şubat 1909).
- _____ (1325). William Shakespeare. *Servet-i Fünun*, nr. 930-934. (12 Mart 1325-16 Nisan 1325)
- _____ (1914). Emile Faguet. *Tanin*, nr. 1835, s. 3. (2 Şubat 1914)

⁷ Halit Ziya'nın kitaplarına girmemiş makaleleri tarafımızca oluşturulan bir ekip tarafından yayına hazırlanmış olup yayımlanmayı beklemektedir. Böylece Halit Ziya'nın daha bütünlüklü olarak bilim dünyasına sunulması mümkün olacaktır.

Halit Ziya'nın Kitaplarına Girmemiş Batı Edebiyatına Dair Yazıları

- _____ (1917). Goethe'ye Dair. *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, nr. 1, s. 63-70.
(Mart 1332/1917)
- _____ (2008). *Kırk Yıl*. Haz. Nur Özmel Akın. İstanbul: Özgür Yayınları.
- _____ (2014). *Sanata Dair*. Haz. Sacit Ayhan-Levent Ali Çanaklı, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Vicir, G. (2016). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Fransız Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.